

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

תחושת ייצוגיות במערכת הפוליטית והמפלגות בישראל

ד"ר שחף זמיר
דורון שטרן

הרצליה | אפריל 2025

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן
רייכמן

מכון לחירות ואחריות

המכון לחירות ואחריות הוא חממת מחקר לפוליטיקה ישראלית. המכון פועל לחיזוק הערכים, המוסדות, והתהליכים הנחוצים להבטחת קיומה של דמוקרטיה ליברלית בישראל ברוח ערכי היסוד המעוגנים בהכרזת העצמאות ובדגש על כיבוד זכויות האדם ושלטון החוק. יעדי המכון מושגים באמצעות קידום המחקר וההוראה והשפעה על סדר היום הפוליטי ועל השיח הציבורי בישראל.

פרטי ההתקשרות:

אוניברסיטת רייכמן, האוניברסיטה 8 הרצליה, 4610101

טלפון: 09-9527230

דוא"ל: libres@runi.ac.il

אתר: www.runi.ac.il/libres

תחושת ייצוגיות במערכת הפוליטית ובמפלגות בישראל

ד"ר שחף זמיר
דורון שטרן

ייצוגיות ואחריותיות הם שני מושגים שעומדים בבסיס הדמוקרטיה. אחריותיות היא תכונה לפיה נבחר הציבור ומוסדות המדינה חייבים לאזרחים דין וחשבון. בדמוקרטיה נציגותית הנבחרים והמוסדות מקבלים את המנדט מהאזרחים, ואלו יכולים להחליף או "להעניש" אותם באמצעות בחירות חופשיות והוגנות. ההנחה של הדמוקרטיה הנציגותית היא שכדי שנבחר הציבור ומוסדות המדינה יפעלו למען האזרחים הם צריכים לייצג אותם. ייצוגיות משמעותה שהאינטרס הציבורי אכן נוכח בתהליכי קבלת ההחלטות באמצעות נציגים נבחרים המשקפים את האינטרסים השונים בחברה.

כדי שהתהליך הזה אכן יתרחש והאחריותיות והייצוגיות יתממשו, האזרחים צריכים לקחת חלק במשחק הפוליטי, לכל הפחות באמצעות השתתפות בבחירות. אם האזרחים לא ישתתפו, האינטרסים שלהם לא ייוצגו. גורמים שונים עשויים להשפיע על ההחלטה של האזרחים אם להשתתף במשחק הפוליטי. אחד מהגורמים הללו קשור לתפיסותיהם הפוליטיות. בכלל כך, האם הם חשים אמון בתהליך הדמוקרטי ובמוסדותיו, האם הם חושבים שהם יכולים להשפיע על התהליך הפוליטי (חוללות פוליטית), וכן האם הם חושבים שישנם נציגים או מועמדים שמייצגים את האינטרסים הספציפיים שלהם.^{1 2 3 4} סקירה זו מתמקדת בנקודה האחרונה – תחושת ייצוגיות – ובוחרת באיזו מידה הציבור הישראלי אכן מרגיש שהמערכת הפוליטית – מפלגות ופוליטיקאים – מייצגת את האינטרסים שלו. לשאלה הזו חשיבות מכרעת להבנת הדינמיקה הפוליטית בין הציבור ונבחריו.

בישראל שיטת הבחירות היא יחסית רשימתית סגורה, באזור בחירה אחד, עם אחוז חסימה של 3.5%. המשמעות היא שהקולות בבחירות מתורגמים באופן יחסי למושבים בכנסת. כתוצאה מכך, המערכת המפלגתית בישראל היא מרובת מפלגות. ריבוי המפלגות מאפשר, פוטנציאלית, לחלק ניכר מהאזרחים למצוא בתוך בליל המפלגות הקיימות מפלגה שמייצגת את תפיסותיהם הפוליטיות ואת האינטרסים שלהם. העובדה שהקולות מתורגמים באופן יחסי למושבים מסייעת גם לייצר תחושה שאכן האינטרסים של המצביעים מיוצגים ושההצבעה מתורגמת לייצוג בכנסת. השאלה המרכזית היא האם התנאים המוסדיים הללו אכן מובילים בישראל לתחושת ייצוג גבוהה של האזרחים; או שמא תחושת הייצוגיות של הישראלים נמוכה יותר.

מחקרים ותיקים הראו כי תפיסת הייצוגיות של הישראלים גבוהה ביחס למדינות אחרות (וכך גם תחושת האמון והחוללות הפוליטית). כך, למשל, בסקר שנערך ב-1992 נמצא כי 68% מהציבור חשים כי המפלגות בישראל מייצגות את דעותיהם.⁵ גם שיעורי ההשתתפות בבחירות בישראל נחשבים גבוהים ביחס למדינות אחרות, אם כי חלה ירידה משמעותית באחוזי ההצבעה בבחירות החל משנות ה-2000.⁶

יחד עם זאת, ישראל חוותה בשנים האחרונות טלטלות פוליטיות לא מעטות. חמש מערכות בחירות בתקופה קצרה בין 2019 ל-2022; המאבק סביב תוכניות הרפורמה המשפטית של ממשלת נתניהו ב-2023; מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר 2023 ומלחמת "חרבות ברזל" בעקבותיה: כל אלה אירועים שגורמים לתנודות

¹ Easton, David. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley (1965).

² Finkel, Steven E. "Reciprocal Effects of Participation and Political Efficacy: A Panel Analysis." *American Journal of Political Science* 29, no. 4 (1985): 891–913. <https://doi.org/10.2307/2111186>.

³ Converse, Philip E. "Change in the American electorate." In: Campbell, Angus, Converse, Philip E. (eds.) *The Human Meaning of Social Change*. New York: Sage. (1972)

⁴ Denemark, David, and Richard G. Niemi. "Political Trust, Efficacy and Engagement in Challenging Times: An Introduction." *Australian Journal of Political Science* 47 (1): 1–9. doi:10.1080/10361146.2011.643164.

(2012).

⁵ McAllister, Ian. "ACCOUNTABILITY, REPRESENTATION AND SATISFACTION WITH DEMOCRACY." *International Journal of Public Opinion Research* 17.3 (2005)

⁶ אטמור, ניר וחו פרידברג. מצביעים או לא מצביעים: ההשתתפות בבחירות לכנסת. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. (2016)

ושינויים בתפיסות הפוליטיות של אזרחי ישראל. לצד זאת ולאור ההתפתחויות הפוליטיות העמדות והתפיסות הפוליטיות לא רק משתנות אלא הקיטוב בין קבוצות שונות בעם הולך ומחריף. הדבר מקבל ביטוי בתקשורת ובשיח הפוליטי בין אם הוא מתקיים ברשתות החברתיות ובין אם בין כותלי הכנסת. לאור כל זאת, נשאלת השאלה האם וכיצד השתנתה תפיסת הייצוגיות של הישראלים לאור אירועים אלה. שאלה נוספת שראוי לשאול נוגעת לשונות בתפיסת הייצוגיות: האם ישנן קבוצות שונות בישראל שחשות פחות מיוצגות מאשר קבוצות אחרות. בכל השאלות הללו סקירה זו תעסוק.

תחושת ייצוגיות פוליטית: מגמות בישראל 2022-2024

בסקרי המכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן, אשר ערכה חברת גיאוקרטוגרפיה, שאלנו באופן עקבי שתי שאלות הבוחנות את תחושת הייצוגיות של אזרחי ישראל.

בשאלה אחת נדרשו המשיבים לסמן "באופן כללי, באיזו מידה אתה מרגיש/ה שיש בארץ מפלגה ו/או פוליטיקאי שמייצגים אותך?" התשובות האפשריות הן: 1. במידה רבה מאד 2. במידה רבה 3. במידה מסוימת 4. במידה מועטה 5. כלל לא. 6. לא יודעת/ת.

בשאלה אחרת נדרשו המשיבים לסמן "ובאופן כללי, באיזו מידה אתה מרגיש/ה שהמערכת הפוליטית הישראלית מייצגת אותך?" התשובות האפשריות הן: 1. במידה רבה מאד 2. במידה רבה 3. במידה מסוימת 4. במידה מועטה 5. כלל לא. 6. לא יודעת/ת.

השאלות נשאלו בשמונה סקרים שנערכו בין אפריל 2022 למרץ 2025 בקרב 12,415 משיבים במצטבר.⁷ תרשים 1 מציג את המגמות לאורך הסקרים בנוגע לשיעור המשיבים שחשים **חוסר ייצוגיות** (שתי התשובות שמביעות את המידה הנמוכה ביותר של תחושת ייצוגיות: 4 ו-5).⁸

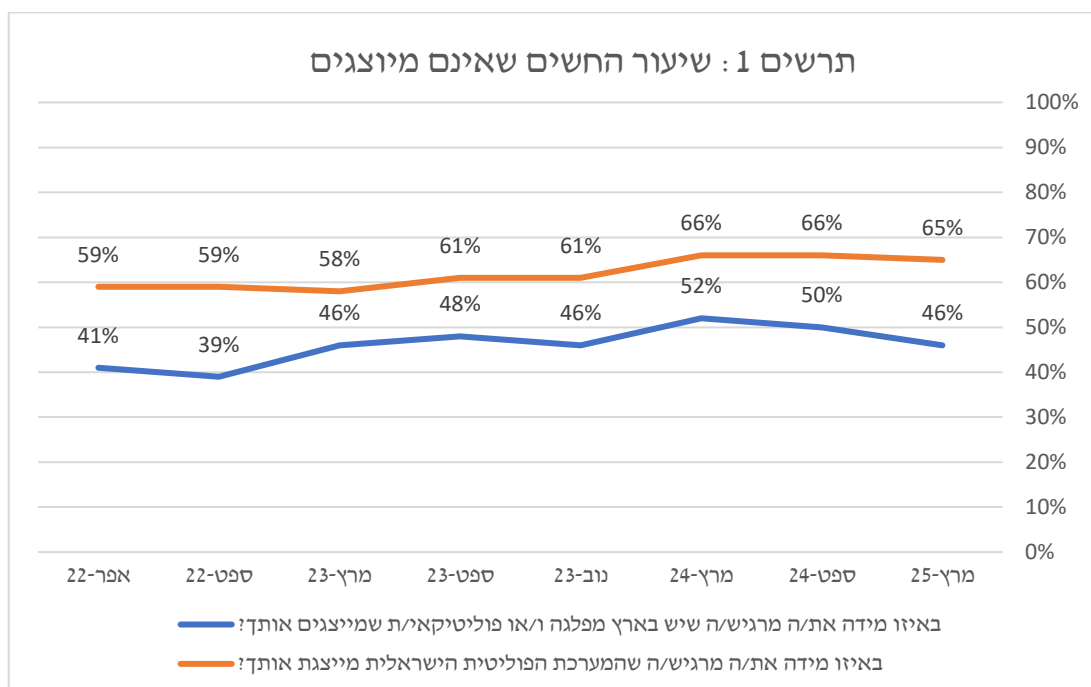
מהתרשים עולה כי באפריל ובספטמבר 2022 בתקופת ממשלת בנט-לפיד שיעור החשים שאין מפלגה/פוליטיקאי שמייצגים אותם עמד על 41%. במרץ 2023 לאחר שהממשלה התחלפה ובעת המאבק סביב תוכניות הרפורמה המשפטית התחושה כי אין מפלגה/פוליטיקאי שמייצגים עלתה ל-46%. קפיצה גדולה נוספת בשיעור הלא מיוצגים חלה עם הימשכות מלחמת חרבות ברזל, כך שבמרץ 2024 כ-52% חשו כי אין פוליטיקאי/מפלגה שמייצגים אותם. יחד עם זאת, בספטמבר 2024 ומרץ 2025 עלה במעט שיעור החשים כי אין פוליטיקאי/מפלגה שמייצגים אותם אך מדובר בעלייה קטנה של עד 5% ביחס לאפריל 2022.

שיעור החשים שהמערכת הפוליטית בכללותה אינה מייצגת אותם גבוה יותר באופן עקבי מאשר שיעור החשים שאין מפלגה שמייצגת אותם. עם זאת, במשך התקופה הנידונה העלייה בשיעור החשים שהמערכת לא מייצגת אותם הייתה גם היא יחסית מתונה: מ-59% באפריל 2022 ל-65% במרץ 2025. יש לזכור כי התקופה הנבחנת באה לאחר ארבע מערכות בחירות סמוכות שנערכו בין 2019 ל-2021 ולכן היא ביטאה, אולי, את מה שנדמה כשיא של תחושת המיאוס מהפוליטיקה הישראלית והמתרחש בה. בנוסף, השפעת פעולות הממשלה במהלך המלחמה ובפרט סביב עסקאות החטופים, החזרה ללחימה במרץ 2025 וחזרתו של הדיון הציבורי סביב הרפורמה המשפטית, השפיעו באופן שלילי על תפיסת הציבור כי המערכת הפוליטית מייצגת אותו. במילים אחרות הנתונים לגבי שתי השאלות מראים כי במצבי משבר חלה ירידה בתחושות ייצוג. המגמה הזו מאפיינת גם את הספרות המחקרית בדמוקרטיות מערביות שמציינת שמשברים פוליטיים או כלכליים מערערים את התחושה שהמוסדות הדמוקרטיים מייצגים כראוי את רצון הציבור.⁹

⁷ אפריל 2022 N=1561, ספטמבר 2022 N=1671, מרץ 2023 N=1559, ספטמבר 2023 N=1563, נובמבר 2023 N=1526, מרץ 2024 N=1527, ספטמבר 2024 N=1501, מרץ 2025 N=1507.

⁸ שיעור החשים שאינם מיוצגים מחושב מסך המשיבים הכולל בתוכו את המשיבים שענו "לא יודעת/ת".

⁹ Norris, Pippa. *Democratic Deficit : Critical Citizens Revisited*. Cambridge University Press (2011).

הבדלים בין קבוצות

ערבים ויהודים:

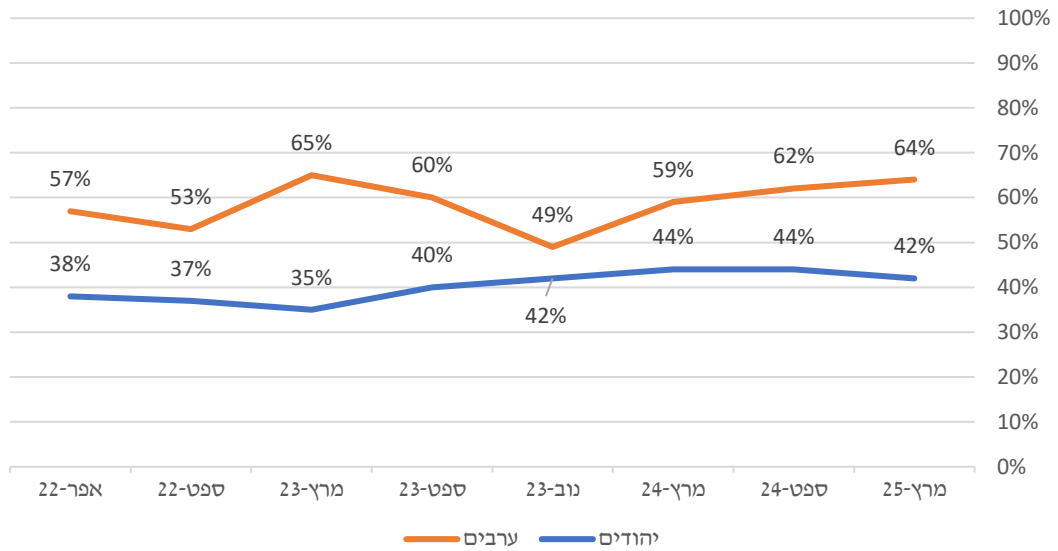
הערבים בישראל נמצאים בתת ייצוג ברור במוסדות המדינה בכלל ובמוקדי קבלת ההחלטות בפרט.¹⁰ המגזר הערבי מהווה כ-21% מכלל האוכלוסייה בישראל, אולם בכנסת הנוכחית מכהנים 11 חברי כנסת ערבים המהווים כ-9% מסך חברי הכנסת בלבד. בנוסף, מאז קום המדינה כיהנו ארבעה שרים ממוצא ערבי, שניים מהם בלבד מוסלמים.¹¹ נשאלת השאלה האם חוסר הייצוג במוסדות המדינה מחלחל גם לדעת הקהל ולתחושות של האזרחים הערבים בישראל.

מהנתונים בתרשים 2 ניכר כי יותר ערבים (59% בממוצע של שמונת הסקרים) מיהודים (40% בממוצע) חשים שאין בארץ מפלגה/פוליטיקאי שמייצגים אותם. התחושה הזו מסבירה, אולי, את שיעורי ההשתתפות הנמוכים של המגזר הערבי בבחירות בישראל. למרות שהמפלגות הערביות בישראל הן סקטוראליות ומתיימרות לייצג את המגזר, נראה כי המגזר בכללותו לא חש שהן מייצגות אותו. מהנתונים בתרשים 3 עולה כי 70% בממוצע מהערבים בסקרים שערכנו אינם חשים שהמערכת הפוליטית בישראל מייצגת אותם, לעומת 60% בממוצע מהיהודים. אולם בארבעה מתוך שמונה סקרים תחושת חוסר הייצוג אינה נבדלת באופן משמעותי מזו של המשיבים היהודים. מכאן ניתן להסיק שתחושת חוסר הייצוגיות מהמערכת הפוליטית חוצת מגזרים. מעניין לראות שבתקופת ממשלת בנט-לפיד בה תמכה בקואליציה מפלגת רע"מ הערבית וכיהן שר ערבי נוסף (עיסאווי פריג') תחושת חוסר הייצוגיות מהמערכת הפוליטית הייתה באופן יחסי נמוכה יותר מבתקופות האחרות. ייתכן ששותפות פוליטית בזירה המוסדית מפחיתה את תחושת חוסר הייצוגיות של המגזר הערבי.

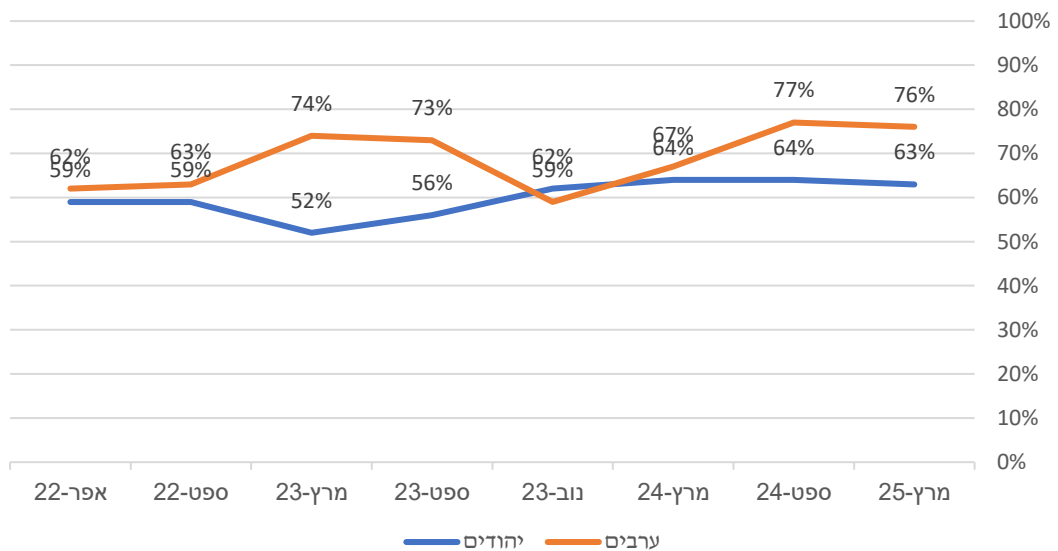
¹⁰ Kenig, Ofer. "The Social Representativeness of Cabinet Ministers in Israel: Are the Gaps Closing?." *Representation* 50.2 (2014): 177-191.

¹¹ ב-2001 מונה לראשונה סאלח טריף ממפלגת העבודה לשר הלא יהודי (דרוזי) הראשון בממשלת שרון (שר בלי תיק הממונה על המגזר הערבי וכשר לענייני מיעוטים במשרד ראש הממשלה). ב-2007 בממשלת אולמרט, מונה ראלב מגידלה ממפלגת העבודה לראשונה כשר ערבי מוסלמי הראשון (תחילה כשר בלי תיק ולאחר מכן כשר המדע התרבות והספורט). ב-2017 מונה איוב קרא מהליכוד לשר הדרוזי השני בממשלת נתניהו (תחילה כשר בלי תיק ולאחר מכן כשר התקשורת). ב-2021 במסגרת ממשלת בנט-לפיד מונה עיסאווי פריג' ממרץ לשר לפיתוח אזורי והיה לשר הערבי מוסלמי השני.

תרשים 2 : שיעור החשים שאין בארץ מפלגה/פוליטיקאי שמייצגים אותם : יהודים מול ערבים

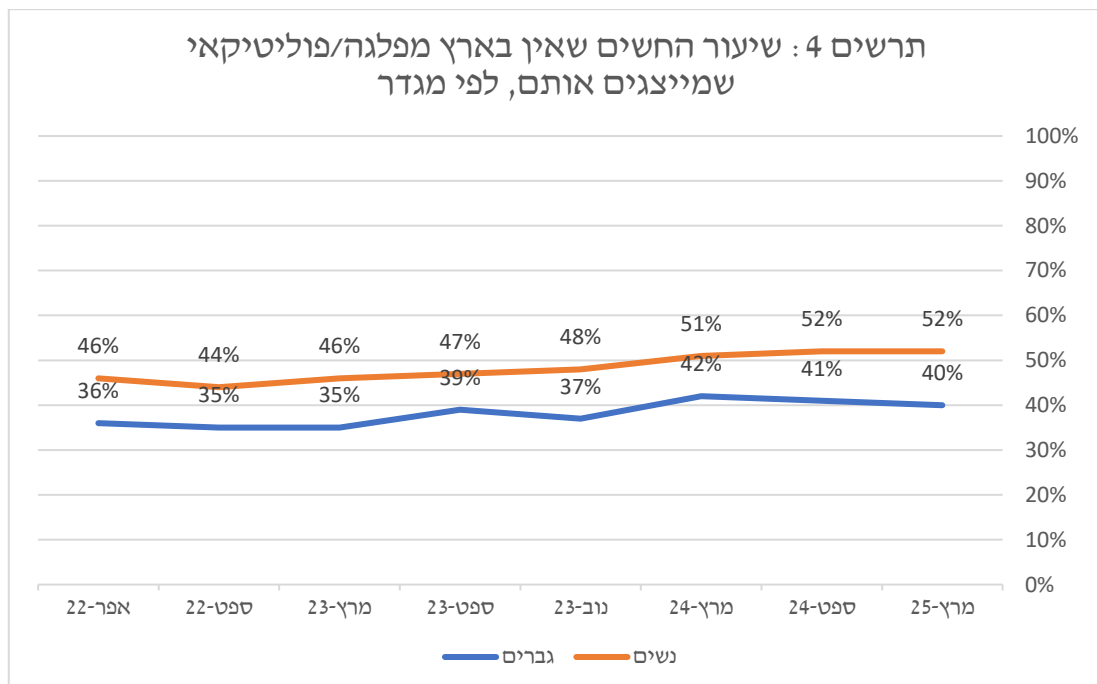
תרשים 3 : שיעור החשים שהמערכת הפוליטית בישראל לא מייצגת אותם : יהודים מול ערבים

גברים ונשים:

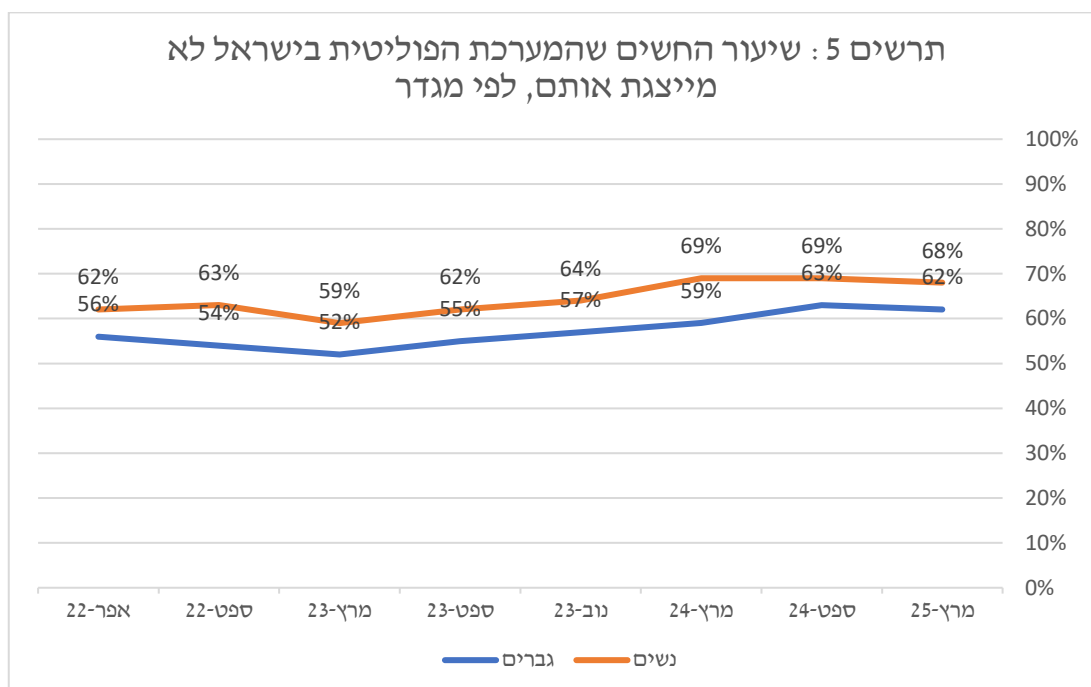
הספרות המחקרית לגבי ייצוג נשים בכנסת ובפרלמנטים אחרים בעולם טוענת לתת ייצוג של נשים במוקדי קבלת ההחלטות ובמוסדות המדינה.¹² תת הייצוג הזה מתורגם מחוץ לקונטקסט הישראלי לתחושות חוסר ייצוג שהן חזקות יותר בקרב נשים מאשר גברים.

הנתונים שעולים מסקרי המכון לחירות ואחריות מראים הבדלים מובהקים בין גברים לנשים בתחושת חוסר הייצוגיות. בקרב שני המינים קיימת מגמת עלייה בתחושת חוסר הייצוגיות מאפריל 2022 למרץ 2025. אך יותר נשים חשות שאין בארץ מפלגה/פוליטיקאי שמייצגים אותן (48% בממוצע) מהגברים (38% בממוצע) (תרשים 4). כמו כן, יותר נשים חשות חוסר ייצוג במערכת הפוליטית בישראל (65% בממוצע) מהגברים (57% בממוצע) (תרשים 5). ישנם לפיכך שני הסברים אפשריים להבדלים המשמעותיים בין גברים לנשים בתחושת הייצוגיות: 1. חוסר הייצוג הנשי בפועל במוקדי קבלת ההחלטות ובמוסדות המדינה מתרגם לתחושת חוסר ייצוגיות בקרב נשים בכללותן. 2. נשים יותר ביקורתיות כלפי מפלגות והמערכת הפוליטית מגברים- ביקורתיות שבאה לידי ביטוי גם בעמדות פוליטיות אחרות.¹³

¹² שפירא, אסף, עופר קניג, חן פרידברג ורעות איצקוביץ'-מלכה. "ייצוג נשים בפוליטיקה: ישראל במבט השוואתי". ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, (2013).

¹³ ראו למשל תוצאות ההשפעה של מגדר על הערכת מצב המדינה: "Do international rankings affect public opinion?" *The British Journal of Politics and International Relations* 27.1 (2025): 349-368.

ימין, מרכז ושמאל

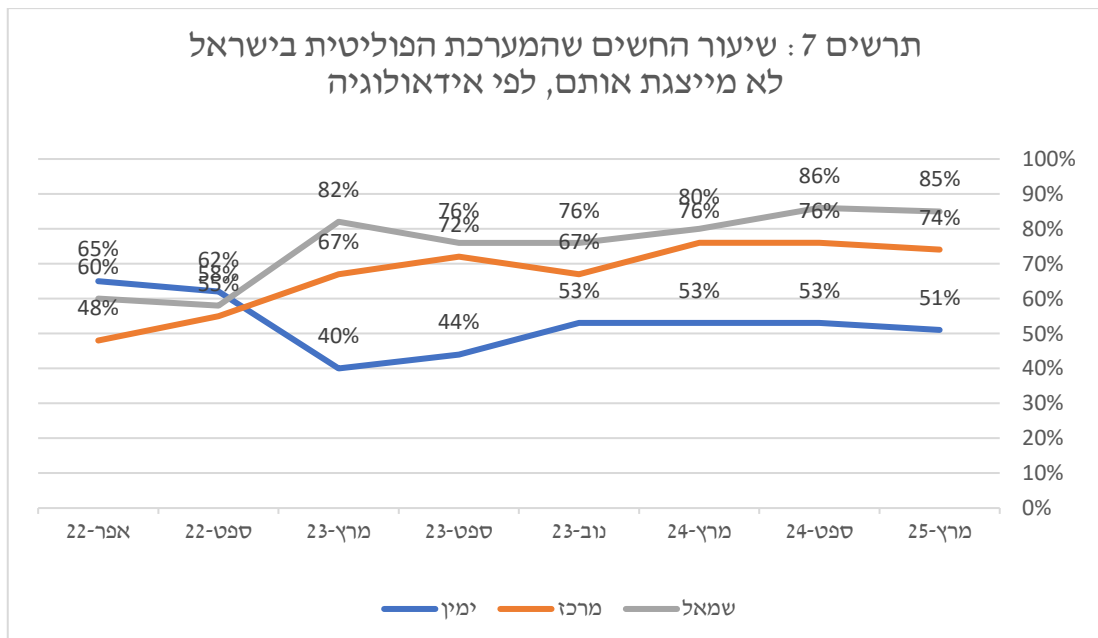
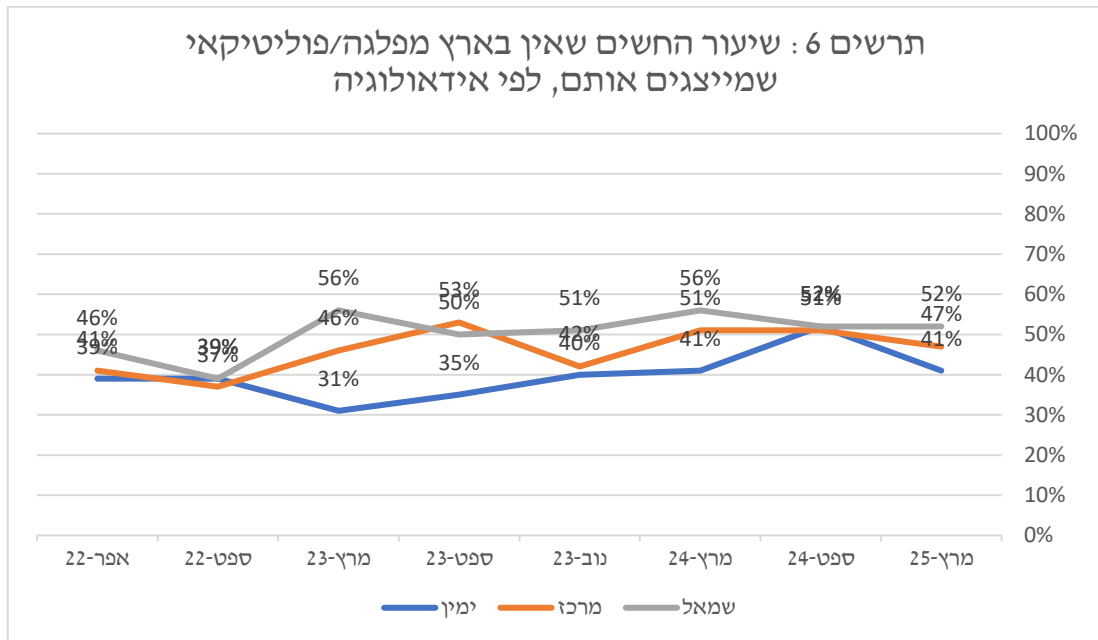
רבות מדובר בפוליטיקה הישראלית על משבר השמאל בישראל. החל מראשית שנות ה-2000 מפלגות השמאל העבודה ומרץ מאבדות מכוחן האלקטורלי לטובת מפלגות שפונות למרכז. נשאלת השאלה אם הצטמצמות הכוח הפוליטי של מפלגות השמאל גורם גם למשבר ייצוג בקרב הנוטים שמאלה. שאלה נוספת היא האם אלו המזהים עצמם במרכז הרצף בין ימין ושמאל אכן מרגישים מיוצגים. האם התנודות הפוליטיות - הופעתן התדירה של מפלגות ורשימות משותפות חדשות במרכז - יצרו מחנה פוליטי לא יציב, שאינו חש שעמדותיו והאינטרסים שלו מיוצגים נאמנה? גם בצד הימני חלו שינויים שעשויים להשפיע על תחושת הייצוגיות. כך, למשל, עליית מפלגת הימין הקיצוני "עוצמה יהודית" עשויה לחזק את תחושת הייצוגיות של חלק ממצביעי הימין.

התבוננות בנתונים בין אפריל 2022 למרץ 2025 מראה כי ההשערות שהועלו לעיל אכן נכונות במידה מסוימת. במבט על נראה כי שיעור גבוה יותר מהמזהים עם הצד השמאלי של הרצף מרגישים כי לא קיימת מפלגה/פוליטיקאי שמייצג אותם (50% בממוצע של 8 הסקרים) וכי המערכת הפוליטית לא מייצגת אותם (75% בממוצע) לעומת המזהים עם הימין (40% בממוצע חשים שאין מפלגה שמייצגת אותם, ו-53% בממוצע חשים שהמערכת לא מייצגת אותם) והמרכז (46% בממוצע חשים שאין מפלגה שמייצגת אותם, ו-67% בממוצע חשים שהמערכת לא מייצגת אותם).¹⁴

עם זאת, בתקופת ממשלת בנט-לפיד באפריל 2022 ובספטמבר 2022 ההבדלים בין המזהים עם הימין, השמאל והמרכז נעלמו והפכו ללא מובהקים. ניכר כי בתקופה זו שיעור החשים כי המערכת הפוליטית והמפלגות/פוליטיקאים לא מייצגים אותם בקרב אנשי השמאל והמרכז היו נמוכים יותר ביחס לתקופות אחרות. לעומת זאת בקרב ימניים, ניתן לזהות תחושות חוסר ייצוג גבוהות משמעותית בתקופה זו מאשר

¹⁴ כדי להבחין בין המזהים עם השמאל, המרכז והימין בישראל השתמשנו בשאלה בסקר המבקשת מהמשיבים לדרג היכן הם נמצאים על הרצף בין ימין (1) לשמאל (7). קודדנו כשמאל את כל אלו שדירגו עצמם 5-7, מרכז אלו שדירגו עצמם 4, וימין אלו שדירגו עצמם 1-3.

בסקרים המאוחרים יותר. מכאן ניתן להסיק שמי שמפסיד בבחירות נוטה להרגיש לא מיוצג¹⁵ - אם כי בקרב הנוטים שמאלה תחושת חוסר ייצוגיות משמעותית קיימת בכל התקופות. ההבדלים בין ימניים למזוהים עם השמאל והמרכז הופכים להיות גדולים יותר במיוחד בשאלה הקשורה למערכת הפוליטית בכללותה, בין השאר על רקע ניסיונות הרפורמה המשפטית והקרע ההולך וגובר בעם. תחושת חוסר הייצוגיות המתמשכת בקרב הנוטים שמאלה עשויה להיות מוסברת כאמור בכך שהם לא זוכים בבחירות ולכן מאבדים אמון במפלגותיהם ובנציגיהם לאורך זמן.

Anderson, Christopher J., Andre Blais, Shaun Bowler, Todd Donovan and Ola Listhaug. *Losers' Consent: Elections and Democratic Legitimacy*, Comparative Politics Oxford: Oxford University Press (2005).¹⁵

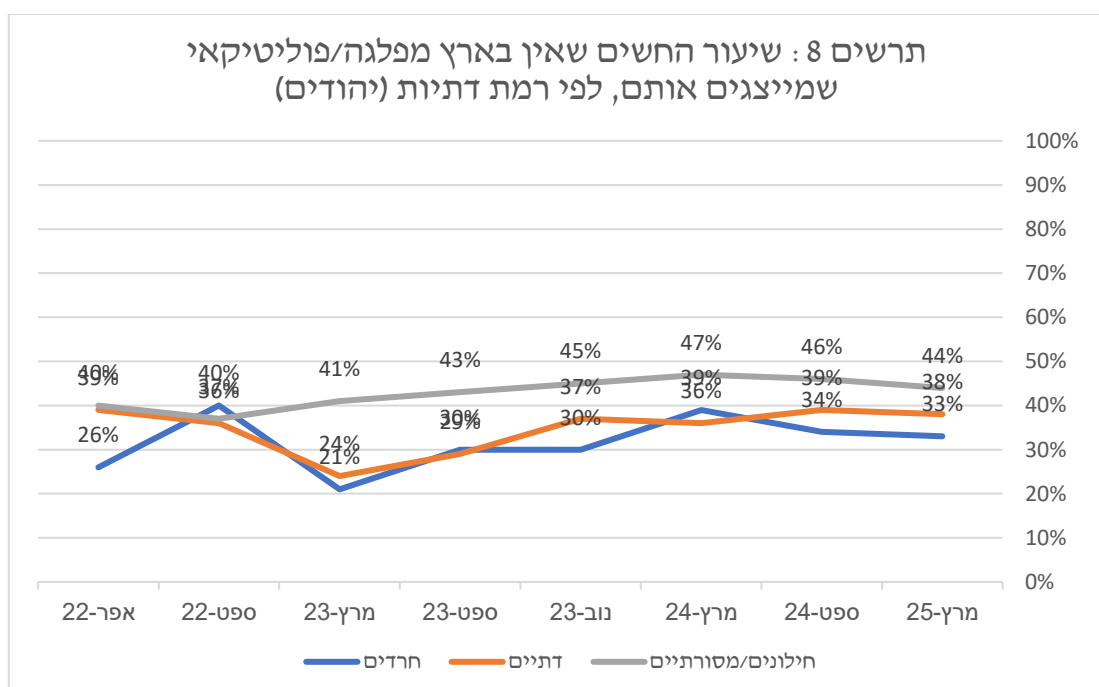
חילונים, דתיים וחרדים

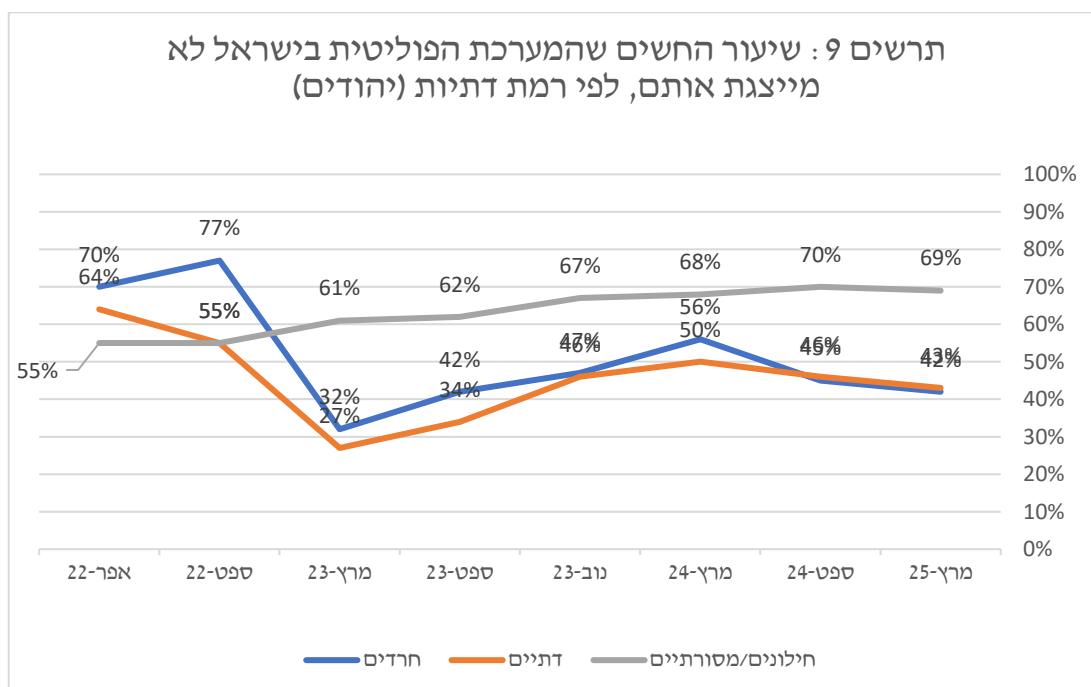
גם בין חרדים, דתיים וחילונים קיימים הבדלים משמעותיים בתחושת הייצוגיות. שיעור אלה שחשים שאין בארץ מפלגה/פוליטיקאי שמייצגים אותם גבוה יותר בקרב החילונים (43% בממוצע) מאשר בקרב חרדים (32% בממוצע) ודתיים (35% בממוצע). אין זה מפתיע, שכן המפלגות החרדיות פועלות כמפלגות סקטוריאליות, וכאשר הן נמצאות במוקד קבלת ההחלטות המגזר החרדי נהנה יותר מהגמול הפוליטי הנלווה לכך.

שיעור הדתיים שאינם חרדים שחשים לא מיוצגים על ידי מפלגה/פוליטיקאי דומה לשיעור החרדים למעט באפריל 2022 – תקופת ממשלת בנט-לפיד. ייתכן שהדתיים שנחלו הפסד בבחירות הללו יחד עם האכזבה ממפלגת ימינה שהובילה את הממשלה הובילו לניכור כלשהו כלפי המפלגות המייצגות את הדתיים הלאומיים באותה תקופה. יש לציין כי בספטמבר 2022 דווקא שיעור החרדים שחשים שאין מפלגה/פוליטיקאי שמייצגים אותם היה הגבוה ביותר מבין שלוש הקבוצות.

כאשר בוחנים את שיעור החשים שהמערכת הפוליטית בישראל לא מייצגת (תרשים 9) ההבדלים מתחדדים אף יותר. במבט על, ניכר כי יותר חילונים מרגישים כי המערכת הפוליטית לא מייצגת אותם (63% בממוצע לאורך 8 הסקרים) מאשר חרדים (51% בממוצע) ודתיים (46% בממוצע).

עם זאת, כאשר מסתכלים באופן ממוקד יותר על התקופה הנבחנת ישנה עלייה בקרב חילונים בשיעור החשים שהמערכת הפוליטית אינה מייצגת אותם (מ-55% ל-69%). בקרב חרדים, לעומת זאת, בתקופת ממשלת בנט-לפיד שיעור החשים שאינם מיוצגים על ידי המערכת הגיע לשיאו ועמד על 70%. אך עם חזרתן של המפלגות החרדיות לקואליציה במרץ 2023 שיעור החשים שאינם מיוצגים צנח ל-32%. המגמות בקרב דתיים בתקופות הללו דומות מאד. בתקופת הרפורמה המשפטית ולאחר פרוץ המלחמה בעזה, תחושת חוסר הייצוגיות גברה גם בקרב חרדים ודתיים, אולם עם הימשכות המלחמה בספטמבר 2024 ובמרץ 2025 רואים ירידה בתחושת חוסר הייצוגיות. כל אלו יכולים להיות מוסברים כאמור בנטייה של אלו שמנצחים בבחירות לחוש שיש מי שמייצגים אותם לאורך זמן, גם כאשר בתקופות מסוימות ברור שהביצועים שלהם לוקים בחסר.

קבוצות גיל:

הספרות המחקרית בדמוקרטיה מערבית מדברת על ניכור הולך וגובר של צעירים מהמערכת הפוליטית שמתבטא בפחות אמון במוסדות והשתתפות מועטה.¹⁶ הסיבות לכך יכולות להיות הבדלים במעגל החיים: צעירים ובוגרים יותר נמצאים בשלבים שונים בחייהם, ויש להם עניין בדברים אחרים. עם ההתבגרות רובם מקימים משפחה ויוצאים למעגל העבודה ולכן חל שינוי גם בתפיסות הפוליטיות וההתנהגות הפוליטית שלהם. הם נוטים להסתכל על המערכת הפוליטית באופן שונה מנקודת מבט שונה. כך, למשל, הם עשויים להיות יותר ביקורתיים ממבוגרים שהתרגלו למערכת הפוליטית הקיימת.¹⁷ סיבה נוספת יכולה להיות הבדלים דוריים: התפתחויות היסטוריות שגרמו, למשל, לאובדן אמון בשלטון והתרחשו בד בבד עם שינויים פוליטיים. לכן הדור הנוכחי שחווה דעיכה דמוקרטית בחלק מהדמוקרטיות המערביות (במיוחד באירופה) בד בבד עם עליית פופוליזם עשוי לחוש פחות אמון ויותר ניכור לאלטיות פוליטיות הקיימות ובכלל כך למפלגות ולמערכת הפוליטית.¹⁸

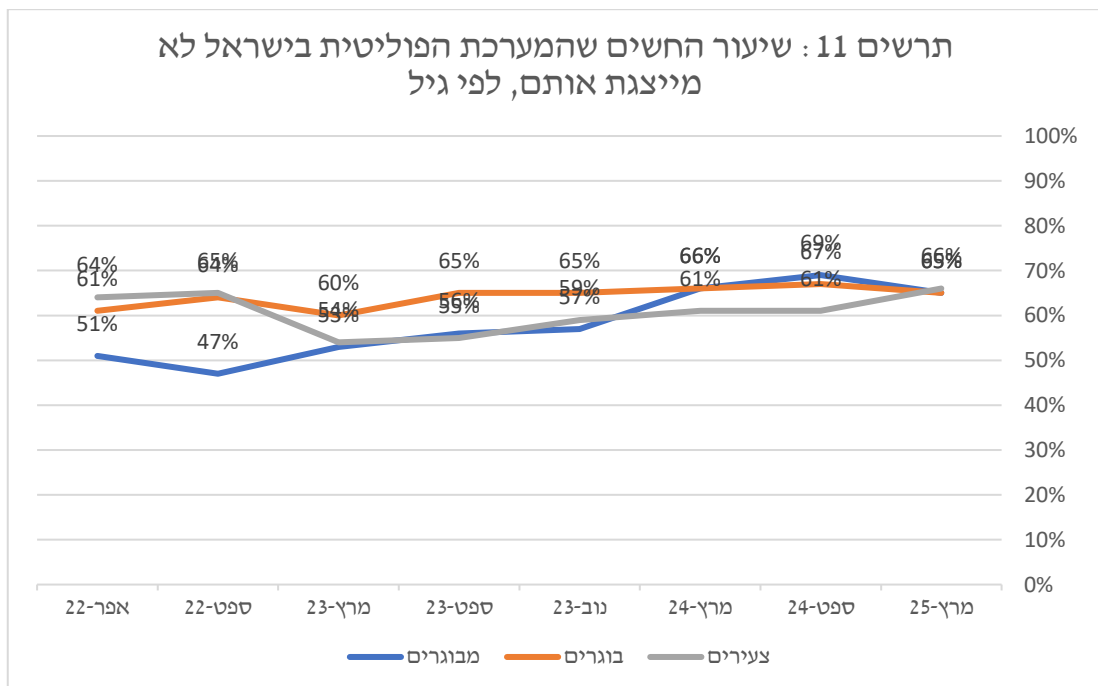
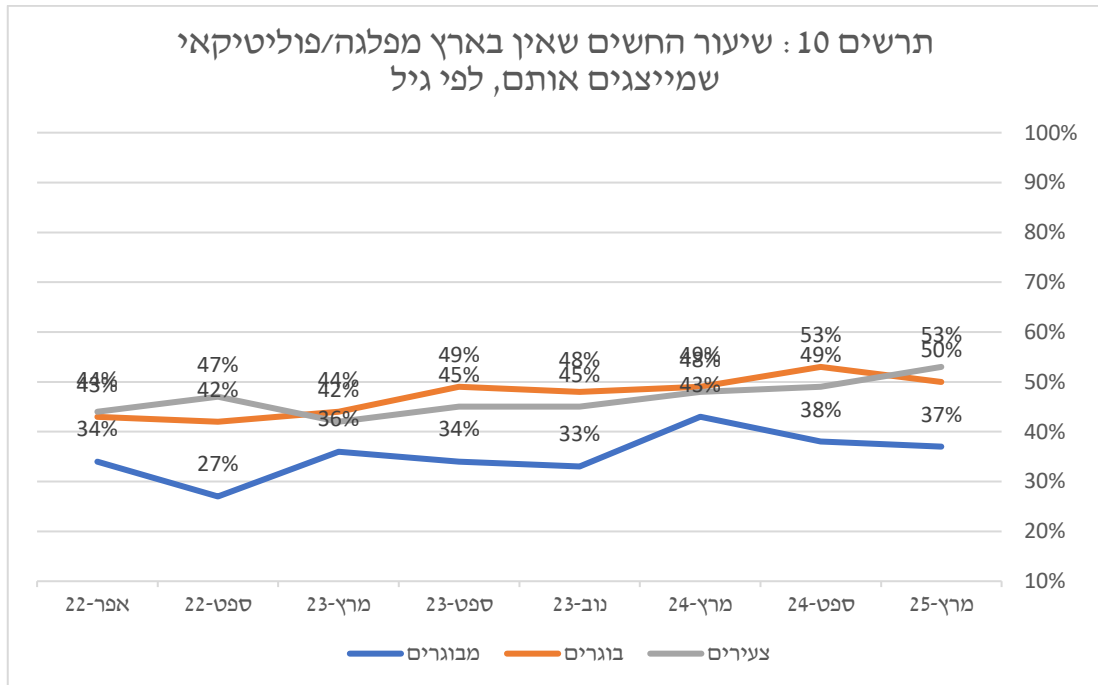
היינו מצפים שגם הצעירים בישראל יחושו חוסר אמון פוליטי שיתבטא גם בתחושת ייצוגיות פחותה. אולם נתוני הסקרים אינם מעידים על ההבדלים האלו באופן ברור. אמנם, מתרשים 10 עולה כי פחות מבוגרים מעל גיל 50 חשים כי אין מפלגה/פוליטיקאי שמייצגים אותם באופן משמעותי (35% בממוצע). אך בוגרים בגילאי 30-50 וצעירים עד גיל 30 מחזיקים בתחושות ייצוגיות דומה (47% בממוצע). גם באשר למערכת הפוליטית (תרשים 11), פחות מהמבוגרים מעל גיל 50 חשים שהמערכת אינה מייצגת אותם (58% בממוצע) מאשר בוגרים וצעירים. יותר בוגרים בגילאי 30-50 חשים שהמערכת אינה מייצגת אותם (64% בממוצע).

¹⁶ Weiss, Julia. "What is youth political participation? Literature review on youth political participation and political attitudes." *Frontiers in Political Science* 2 (2020): 1

¹⁷ Norris, Pippa. *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge University Press (2011).

¹⁸ DEŽELAN, Thomas. *Young people's participation in European democratic processes* (2022). e European Parliament's Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs.

מאשר צעירים עד גיל 30 (61% בממוצע), אבל ההבדל הזה זניח. מכאן שייתכן שיש הבדל דורי בעיקר בין המבוגרים ביותר מעל גיל 50 לבין קבוצות הצעירים וקבוצת הביניים.

מבט השוואתי

כדי להשוות בין תחושת הייצוגיות הפוליטית בישראל למדינות אחרות נעזרנו בסקרי ה CSES Module 5 (Comparative Study of Electoral Systems).¹⁹ זהו מסד נתונים שמאגד בתוכו סקרי בחירות שנערכו ב-45 מדינות ביניהן ישראל (סך הכל 56 מערכות בחירות) בשנים 2016-2021. במסד הנתונים ישנו משתנה הבוחן האם לדעת המשיבים יש מפלגה המייצגת את תפיסותיהם. השאלון הכלול במסד הנתונים נבדל מנוסח השאלות בסקרי המכון לחירות ובכך ששואל אך ורק לגבי המידה בה המפלגות מייצגות (במקום מפלגות או פוליטיקאי והמערכת הפוליטית בכללותה) במסד של CSES אפשרויות התשובה הן בעלות שלוש קטגוריות: כן/לא/לא יודע או מסרב לענות, לעומת 6 קטגוריות בסקרי המכון.²⁰ לכן צריך לנהוג בזהירות כאשר משווים בין ממצאי מאגר הנתונים לממצאי סקרי המכון שהוצגו לעיל. עם זאת, הנתונים מאפשרים השוואה בין מדינות בתקופת זמן דומה על פני שאלונים דומים. תרשים 12 מתאר את שיעור המשיבים בסקרים שענו שאין מפלגה שמייצגת אותם במערכת הפוליטית בכל המדינות שתויגו כדמוקרטיות חופשיות לפי Freedom House באותה שנה בה נערך הסקר.^{21 22} מהנתונים עולה כי ביחס לדמוקרטיות אחרות ישראל נמצאת פחות או יותר באמצע במידת חוסר הייצוגיות שחשים האזרחים בה. לפי מסד הנתונים, בישראל 47% מהנשאלים בסקר שנערך ב-2020 אינם חשים מיוצגים על ידי מפלגות. שיעור זה גבוה מאשר במדינות מערביות אחרות כמו ארה"ב, בריטניה, קנדה, גרמניה, הולנד והמדינות הסקנדינביות אך דומה למדינות אירופאיות כמו איטליה, פולין, סלובקיה, רומניה, ולטביה. עם זאת, שיעור החשים שאינם מיוצגים על ידי מפלגה נמוך בישראל מאשר בדמוקרטיות צעירות יותר, כמו מדינות אמריקה הלטינית ברזיל, ואפילו נמוך מהשיעור בדמוקרטיה מבוססת כצרפת. אמנם, ההשוואה הבינלאומית לעיל מבוססת על נתונים מ-2020 וקשה להשוות את הנתון לגבי ישראל העולה בה לנתונים שהצגנו בתחילת הסקירה. אולם, המגמה העולה מהסקרים שהראינו מעידה על עלייה הדרגתית וקטנה בתחושת חוסר הייצוגיות. ייתכן שהאירועים המשמעותיים של השנים האחרונות כמו הרפורמה המשפטית, המלחמה והמשבר שישראל מצויה בו החריפו את תחושות חוסר הייצוגיות ההולכות וגוברות בישראל. ייתכן כי אם נמשיך לבדוק ולהשוות את תחושות חוסר הייצוגיות בישראל מול מדינות אחרות בשנים הקרובות באותם כלים נמצא כי ישראל הולכת ומתקרבת למדינות החוות משברים דמוקרטיים.

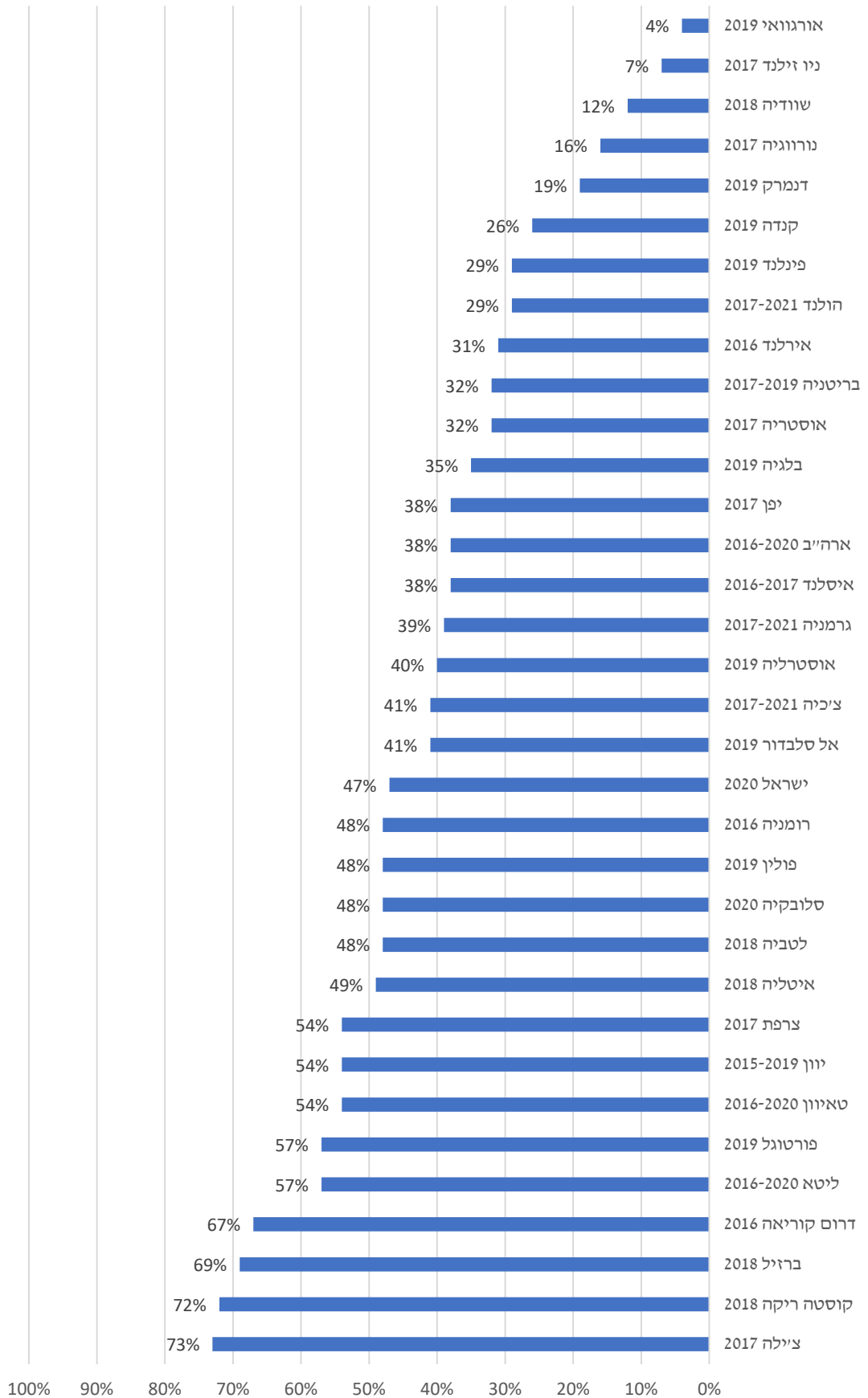
¹⁹ <https://cses.org>

²⁰ הניסוח המקורי שאלה Q10a: Would you say that any of the parties in [COUNTRY] represent your views reasonably well? 1. YES 5.NO 7.VOLUNTEERED: REFUSED. 8.VOLUNTEERED: DON'T KNOW 9.MISSING

²¹ במדינות בהן התקיימו שתי מערכות בחירות בטווח השנים שנבחר, חישבנו את שיעור המשיבים הממוצע שענו את התשובה המייצגת חוסר ייצוגיות. בנוסף שיעור החשים שאינם מיוצגים מחושב מסך המשיבים הכולל בתוכו את המשיבים שענו "לא יודע/ת".

²² <https://freedomhouse.org>

תרשים 12 : שיעור המשיבים שלא חשים שיש מפלגה שמייצגת אותם : השוואה בין דמוקרטיות

דיון:

הנתונים שהוצגו בסקירה זו מעידים על מגמה הולכת וגוברת של תחושות חוסר ייצוג פוליטי של האזרחים בישראל. המגמה הזו משותפת לרוב הקבוצות בישראל, והיא מהווה סכנה אפשרית לירידה בתפיסות פוליטיות נוספות. תחושת ייצוגיות היא מרכיב מרכזי בלגיטימציה שמקנה הציבור למערכת הפוליטית. כאשר אזרחים חשים שחברי הכנסת והממשלה אינם מייצגים את עמדותיהם ואינטרסים שלהם, עלולה להיחלש תחושת החוללות הפוליטית שלהם – כלומר, האמונה שהשתתפותם יכולה להשפיע על המערכת הפוליטית.²³ תפיסה זו יוצרת מעגל של ניכור פוליטי, המוביל לירידה במוטיבציה להשתתף בפעולות פוליטיות, כגון הצבעה או השתתפות במחאות. בנוסף, תחושת חוסר ייצוג פוגעת גם בהזדהות המפלגתית – שכן מפלגות נתפסות כגופים המנותקים מהציבור²⁴ – ומביאה לירידה בתמיכה הכללית במשטר הדמוקרטי, אשר נשען על אמון הציבור במערכת הבחירות ובמוסדות הייצוגיים.²⁵ לפיכך, ירידה בתחושת הייצוגיות איננה תופעה מבודדת אלא נוגעת בלב תפקודה של הדמוקרטיה. משבר ייצוגיות משמעותו בסופו של דבר ירידה בלגיטימציה של המשטר הדמוקרטי. כפי שכתבנו בראשית הדברים, ייצוגיות מבטיחה שמקבלי ההחלטות יחשו אחריות ויענו לדרישות הציבור. כאשר האזרחים מרגישים לא מיוצגים, יכולים להיווצר במקומם אדישות וניכור שעלולים להפחית את ההשתתפות ולהחליש את התהליך הדמוקרטי. ניתוק זה יכול גם לעורר קיטוב וחוסר שביעות רצון, ולערער את היציבות של המוסדות הדמוקרטיים. קשה שלא להאשים את הפוליטיקאים מכל הצדדים בשפל שהגענו אליו. היעדר לקיחת אחריות על אסונות ואירועים, וחוסר יכולת להגיע למערכת מתפקדת ויציבה לאורך זמן, הם רק חלק מהגורמים לתחושת המיאוס ההולכת וגוברת מהפוליטיקה הישראלית. הפתרון הוא, אם כך, שהפוליטיקאים יעשו את העבודה שלהם כהלכה, בין אם בקואליציה או באופוזיציה. רצוי גם להגביר את השקיפות של פעילותם ולתקשר אותה לציבור. גם שיתוף האזרחים בהליכי קבלת ההחלטות, למשל באמצעות חיזוק הדמוקרטיה הפנים מפלגתית, הוא בעל פוטנציאל משמעותי להעלאת השקיפות ושיתוף הציבור בהליך הפוליטי. מאחר שאין להניח שהפוליטיקאים עצמם יובילו לשיפור תחושת הייצוגיות, גם פתרונות מוסדיים אפשריים: חיזוק השתתפות ציבורית באמצעות אסיפות אזרחים וכלים של דמוקרטיה ישירה, רפורמות בשיטות הבחירה שיגבירו את השפעת האזרחים על זהות נבחריהם, והעצמת גופי ביקורת בלתי-תלויים. לצד זאת, חינוך לאזרחות פעילה יכול לחזק את תחושת המסוגלות והחיבור של הדור הבא למערכת הפוליטית. כל אלו יכולים להגביר את תחושת הייצוגיות ולחזק את האחריות בקרב פוליטיקאים ובסופו של דבר להביא את הדמוקרטיה הישראלית לתפקוד טוב ומשמעותי יותר.

Bandura, Albert. "Self-efficacy mechanism in human agency." *American psychologist* 37.2 (1982): 122.²³

Dalton, Russell J., and Martin P. Wattenberg, *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Comparative Politics (Oxford, 2002; online edn, Oxford Academic, 1 Nov. 2003), <https://doi.org/10.1093/0199253099.001.0001>²⁴

Dalton, Russell J., *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*, Comparative Politics (Oxford, 2004; online edn, Oxford Academic, 1 May 2009), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199268436.001.0001>.

Norris, Pippa. *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge University Press (2011).²⁶

נספח: הנשאלים בסקרי המכון לחירות ואחריות אשר נכללים בסקירה זו (הסקרים נערכו ע"י חברת גיאוקרטוגרפיה)

מספר נשאלים	אפריל 2022	ספטמבר 2022	מרץ 2023	ספטמבר 2023	נובמבר 2023	מרץ 2024	ספטמבר 2024	מרץ 2025
סך הכל	1561	1671	1559	1563	1526	1527	1501	1507
ערבים	285	254	301	334	318	260	250	250
יהודים	1276	1417	1258	1229	1208	1267	1251	1257
גברים	695	773	677	685	679	659	717	714
נשים	864	898	881	877	847	867	784	793
ימין	827	912	794	746	743	807	807	727
מרכז	406	364	345	411	388	358	358	407
שמאל	326	310	325	314	292	287	287	332
חילונים ומסורתיים	875	1011	903	890	896	924	961	967
דתיים	234	184	150	148	167	174	152	152
חרדים	166	222	204	190	150	168	138	138
צעירים (עד 30)	497	521	496	529	485	471	386	381
בוגרים (31-50)	652	681	650	628	646	673	607	594
מבוגרים (+50)	410	468	412	405	395	382	508	532